

N.O. Tsuya, Wang Feng, George Alter, James Z. Lee et al., *Prudence and Pressure. Reproduction and Human Agency in Europe and Asia, 1700-1900* (Cambridge Mass en Londen: MIT Press, 2010) 416 p. ISBN 978-0-262-01352-9.

Prudence en Pressure is het langverwachte tweede boek van het *Eurasia Project in Population and Family History*. Dit historisch-demografische samenwerkingsproject vergelijkt dorpsgemeenschappen in Zuid-Zweden, Oost-België, Midden-Italië, Noordoost-Japan en Noordoost-China. In het vorige boek, *Life under Pressure* (2004), onderzocht de groep hoe individuele sterfte ten gevolge van sterke prijsstijgingen van levensmiddelen de verdelingsmechanismen binnen huishoudens lieten zien. In dit nieuwe boek staat reproductie centraal, waarbij we niet alleen aan geboortebeperving door middel van bijvoorbeeld coïtus interruptus moeten denken, maar ook aan ‘postnatale controle’, via verwaarlozing, kindermoord of te vondeling leggen. Weer wordt gekeken naar reacties op prijsstijgingen: de centrale hypothese van het boek is dat *agency*, het bewust ingrijpen in de reproductie, het duidelijkst aan het licht komt in crisissituaties. Met deze hypothese keren de auteurs zich tegen de demografische canon, waarin contraceptie in de samenlevingen vóór de demografische transitie gezien werd als ‘outside the calculus of conscious choice’ (Coale).

Uiteraard is het daarbij zaak fysieke effecten uit te sluiten. Prijsstijgingen kunnen immers ook hebben geleid tot minder kinderen omdat vrouwen ondervoed raakten, omdat mannen elders werk gingen zoeken, of omdat vrouwen zich vaker als min gingen verhuren (zogende vrouwen waren minder vruchtbaar). Het is dus zaak de *timing* van de effecten goed in de gaten te houden: hoe sneller de reactie plaatsvond, des te meer reden om van bewuste sturing te spreken. Als die reactie ook nog eens samenhang met een bepaald kindertal, of zelfs met een bepaalde gezinssamenstelling (de getalsverhouding tussen jongetjes en meisjes), gaat het zeker om planning.

Sterke en snelle effecten van prijsstijgingen werden vooral gevonden in Zweden en China, waar de komst van een volgend kind werd uitgesteld als het economisch tij tegen zat. Tegelijk werd ook het effect van ondervoeding gevonden bij de landlozen in Zweden en de Ardennen. In Japan bleek men niet op prijsverschommelingen te reageren. Dit wordt verklaard uit het feit dat hier sowieso heel sterke geboortebeperving werd toegepast, in de vorm van infanticide. Nauwkeurige analyse van de geslachtsverhoudingen van geregistreerde kinderen (er waren geen geboorteregisters), wijst uit dat Japanse ouders het liefst als eerste een meisje hadden, en vervolgens een jaar of vijf geen kind. Dan moest de mannelijke erfgenaam worden geboren (en het meisje kon inmiddels de moeder al een handje meehelpen), en daarna nog een reserve-erfgenaam. In China bestond een sterke normatieve voorkeur voor zoons, en afhankelijk van de sociaaleconomische positie van het huishouden – en de positie van het echtpaar binnen het vaak samengestelde huishouden – waren ook dochters welkom. Zoals de auteurs kernachtig stellen: ‘If having a son was largely a cultural requirement, having a daughter was mostly an economic luxury’ (p. 314). Interessant is dat een relatief sterke positie van de Chinese vrouw (ouder of even oud als haar echtgenoot) zich vertaalde in meer kinderen, en vooral in meer (geregistreerde) meisjes. In Europa werden dergelijke voorkeuren voor een bepaalde gezinssamenstelling niet gevonden.

De auteurs onderstrepen zelf (soms tot vervelens toe) de vernieuwende aspecten van hun werk. In de eerste plaats is hun comparatieve aanpak niet, zoals zo vaak, gericht op de bevestiging van de verschillen tussen Oost en West, maar juist op de

overeenkomst in de manier waarop mensen – in zeer verschillende culturele en economische contexten – doelbewust reageerden op crisissituaties. In de tweede plaats laten ze zien dat de sleetse dichotomie individualistisch (Westen) versus collectivistisch (Oosten) beter vervangen kan worden door de tegenstelling tussen samenlevingen gebaseerd op eigendom (Westen) en op macht (Oosten). Sociaaleconomische verschillen hadden namelijk in het Westen de sterkste gevolgen op de reproductie, tegen verschillende machtsposities in het Oosten. Daarbij suggereren ze niet dat demografisch gedrag herleid kan worden tot belangenstrijd en machtsverschillen binnen huishoudens. Ze breken juist een lans voor een meer altruïstische kijk op het huishouden; de beschikbaarheid van zorgende gezinsleden (bijvoorbeeld de grootmoeder) speelt een essentiële rol in de reproductie.

Deze zelf toebedeelde lof is terecht, want het is een prachtig en overtuigend boek.

Ondertussen zijn we wel nieuwsgierig naar de wereld buiten deze kleine dorpen in achtergebleven regio's. Zouden bijvoorbeeld prijsstijgingen van graan in het welvarende Nederland, met een veel genereuzer armenzorg, ook tot uitstel van geboorten hebben geleid? Eigen (ongepubliceerd) onderzoek met Jan van Bavel suggereert van niet. Hoe was de situatie in steden? Wat gebeurde er met de migranten, die de druk op het platteland verlichtten door hun heil elders te zoeken? Nieuwsgierig worden we ook naar het vervolg van het verhaal: welke motieven hadden mensen om nog radicaler in te gaan grijpen in hun reproductie? Wanneer en hoe werd *spacing* ingehaald door *stop-ping* als favoriet middel? Het onderzoek naar de motieven zal daarbij verder gaan dan het op de korte termijn in balans brengen van het huishoudbudget. Dan gaat het bijvoorbeeld om de kosten en verwachte lange termijn baten van investeringen in opleidingen van jongens en meisjes, hun kansen op de arbeidsmarkt, de sociale status van kleine versus grote gezinnen et cetera. Maar dan zijn we in de demografische transitie beland. Met dit boek is ons beeld van de periode daarvoor alvast grondig bijgesteld.

Jan Kok

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Bert Boeckx en Geert Vandecruys (eds.), *Welkom in Geel. Een geschiedenis van de gezinsverpleging* (Antwerpen: EPO, 2010) 308 p. ISBN 978-90-6445-609-1.

Wie in kringen van de geestelijke gezondheidszorg over Geel spreekt denkt aan de gezinsverpleging, een behandelmodel waarbij psychiatrische patiënten na een korte intake en vaststelling van een diagnose in de kost worden gedaan bij de plaatselijke bevolking en daar voor zover mogelijk met alles meedoen. Organisatie en ondersteuning vinden plaats vanuit een centraal punt. Aanhangers van het model prijzen het omdat het veel meer dan bij opname in een psychiatrisch ziekenhuis leidt tot sociale integratie. Vooral zogenaamde *long stay* patiënten, die langdurig of zelfs hun leven zorg nodig hebben, zijn er bij gebaat.

De wortels van dit model gaan terug tot in de late middeleeuwen toen pelgrims naar het stadje Geel trokken om daar in de aan de heilige Dymphna gewijde kerk een magisch ritueel te ondergaan wat, zo hoopte men, tot genezing of anders tot verbetering zou leiden. Een deel van de patiënten die niet genazen werd in de kost gedaan bij Geelse burgers en boeren in de omtrek. Op het arbeidsintensieve Kempische landbouwbedrijf was er voor hen werk genoeg. In het begin van de negentiende